

การศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากชาดก

A Critical Study of the Buddhadhamma-Essence from the Jataka

พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร.

Prof.Dr.Phra Rajapariyatkavi

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่ออธิบายเนื้อหาของชาดกในรูปแบบความเรียงด้วยสำนวนภาษารวมสมัย ง่ายต่อความเข้าใจสำหรับคนทั่วไป (๒) เพื่อนำเสนอแก่นธรรมจากทสภารมีและหลักธรรมอื่นๆ ที่แฝงอยู่ในชาดกโดยการถอดบทเรียนจากจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ (๓) เพื่อนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมไทยปัจจุบันโดยอาศัยแนวทางจากจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ ดำเนินการศึกษาโดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ หนังสือ ตำรา และเอกสารวิชาการต่างๆ จัดระบบข้อมูล วิเคราะห์แล้วนำเสนอโดยการอธิบายความ ผลการวิจัยพบว่า

“ชาดก” คือ เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นเครื่องมือสำหรับเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วเกี่ยวกับจริยา (ความประพฤติ) ของพระพุทธเจ้าในครั้งอดีตชาติก่อนที่จะตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญทสภารมีหรือบารมี ๑๐ ประการ ในชาติต่างๆ ชาดกมีจำนวน ๕๔๗ เรื่อง “บารมี” ที่ทรงบำเพ็ญนั้นแปลว่า ถึงฝั่ง ธรรมเครื่องถึงซึ่งฝั่งคุณความดีที่สมบูรณ์ หมายถึงคุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่งคือ ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ คุณธรรมมีทานเป็นต้นที่ชื่อว่าบารมีก็เพราะทำให้ฐานะของพระโพธิสัตว์ ยอติยิ่งกว่าสัตว์ทั้งหลาย ทสภารมีจัดเป็นพุทธการธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า) ประกอบด้วย (๑) ทาน การให้ (๒) ศีล งดเว้นทำชั่วและมีระเบียบวินัย (๓) เนกขัมมะ หลีกจากกามารมณ์ (๔) ปัญญา ความรอบรู้โลกและชีวิต (๕) วิริยะ ความเพียร (๖) ขันติ ความอดทน (๗) สัจจะ ความจริงใจจริงใจและจริงการ (๘) อธิฐานะ ความมั่นแน่วแน่ (๙) เมตตา ความรัก (๑๐) อุเบกขา ความเที่ยงธรรมเป็นกลาง ทสภารมีหรือบารมี ๑๐ ประการนั้นจัดลำดับดังนี้ ทานเป็นข้อที่ ๑ เพราะมีอุปการะมากแก่ศีลและบำเพ็ญได้ง่ายกว่า ศีลเป็นข้อที่ ๒ เพราะทำให้ทานมีผลมามีอานิสงส์มาก เนกขัมมะเป็นข้อที่ ๓ เพราะทำให้ศีลมีผลมามีอานิสงส์มาก ปัญญาเป็นข้อที่ ๔ เพราะทำให้เนกขัมมะมีผลมามีอานิสงส์มาก วิริยะเป็นข้อที่ ๕ ขันติเป็นข้อที่ ๖ สัจจะเป็นข้อที่ ๗ อธิฐานะเป็นข้อที่ ๘ เมตตาเป็นข้อที่ ๙ และอุเบกขาเป็นข้อที่ ๑๐ เพราะทำให้เมตตา มีผลมามีอานิสงส์มาก บารมีจำแนกเป็น ๓ ระดับ ระดับละ ๑๐ รวมเป็น ๓๐ ประการ คือ (๑) บารมี ๑๐ (๒) อุปบารมี ๑๐ (๓) ปรมัตถบารมี ๑๐ นั่นก็คือ ระดับบารมีเป็นธรรมขาวเจือด้วยธรรมดำ ระดับอุปบารมีเป็นธรรมขาวไม่เจือด้วยธรรมดำ ระดับปรมัตถบารมีเป็นธรรมไม่ขาวไม่ดำ บารมีทั้งหลายที่จะให้สำเร็จประโยชน์สูงสุดคือบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณนั้น กำหนดระยะเวลาบำเพ็ญ ๓ ระดับ

ตามคุณสมบัติของผู้บำเพ็ญ ดังนี้ (๑) ผู้มากด้วยปัญญา(ปัญญาธิกาบารมี)ใช้เวลา ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์ (๒) ผู้มากด้วยศรัทธา(ศรัทธาธิกาบารมี) ใช้เวลา ๘ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์ (๓) ผู้มากด้วยวิริยะ(วิริยาธิกาบารมี)ใช้เวลา ๑๖ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์ บารมีทั้งหลายที่บำเพ็ญสมบรูณ์ย่อมให้ผลคือความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีคุณธรรมมหาศาลประมาณมิได้มีทสพลญาณเป็นต้น มีพระรูปกายประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐

ฐานะและอัยยาศัยพระโพธิสัตว์จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการนำสังคมประเทศชาติตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันคนที่มีภูมิปัญญาที่ระดับธรรมดา มีคุณธรรมจริยธรรมระดับธรรมดา มีภาวะผู้นำระดับธรรมดา ไม่สามารถนำพาสังคมและแก้ปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยคนที่มีภูมิปัญญาพระโพธิสัตว์ มีคุณธรรมจริยธรรมพระโพธิสัตว์ และมีภาวะผู้นำแบบพระโพธิสัตว์จึงจะทำได้ อัยยาศัยพระโพธิสัตว์ดังกล่าวนี้มีลักษณะ (๑)เป็นไปอย่างนี้ทุกที่ตลอดเวลา (๒)ยังยืนทนต่อการพิสูจน์ นั่นคือแม้จะมีเหตุการณ์หรือปัจจัยทั้งหลายมาบีบคั้นเป็นอุปสรรคให้เกิดมโนทุจริต(ประพฤติชั่วทางใจ) เกิดวจีทุจริต(ประพฤติชั่วทางวาจา) และเกิดกายทุจริต(ประพฤติชั่วทางกาย) อัยยาศัยพระโพธิสัตว์นี้ก็ยังคงดำรงมั่นไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอื่น เป็นคุณธรรมจริยธรรมแม้จะเป็นโลกียะก็ยังถาวรตั้งมั่นเหมือนกับโลกุตระองค์ประกอบเบื้องต้นของภาวะผู้นำก็คือ(๑)บารมี ซึ่งก็คือเกิดจากการบำเพ็ญบารมีต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนี้เอง (๒) ทักษะในการสื่อสาร ซึ่งมีนัยครอบคลุมการจัดระบบเนื้อหาที่จะพูด การจัดระบบเสียงของตัวเอง การพิจารณากาลเทศะอย่างถี่ถ้วนก่อนที่จะสื่อสารเรื่องใดๆ ออกไป และที่สำคัญความสามารถสร้างแรงจูงใจได้ด้วยการสื่อสาร

การแก้ปัญหาต่างๆไม่ใช่เพียงแต่ใช้ความรู้ความสามารถระดับปกติ ไม่ใช่เพียงแต่คนที่มีความสามารถชื่อเสียงสุจริตเท่านั้น แต่ต้องใช้ความรู้ความสามารถระดับ “บารมี” ต้องอาศัยคนดีระดับมากกว่าปกติ นั่นคือคนดีแบบพระโพธิสัตว์ ซึ่งเกิดจากการทำความดีโดยบำเพ็ญบารมี เรื่องพระโพธิสัตว์ทำให้เกิดแรงบันดาลใจ ๒ ลักษณะคือ (๑) เกิดเพราะจริยวัตรดีงามของพระโพธิสัตว์ (๒) เกิดเพราะคุณสมบัติด้านกายภาพและจิตภาพของพระโพธิสัตว์ ความสมบรูณ์สูงสุดด้านร่างกายของพระโพธิสัตว์ เรียกว่ามหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ เช่น มีฝ่าพระบาทราบเสมอกันเป็นต้น มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์เป็นที่สุด นอกจากนี้ยังประกอบด้วยคุณสมบัติด้านร่างกายเรียกว่า อนุพยัญชนะ ๘๐ นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงามเป็นต้น มีความวิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลาคือถ้องแถวแห่งพระรัศมีอันโชตินาการขึ้นเบื้องบนพระอุตมังกสิโรตม์เป็นที่สุด คุณสมบัติด้านร่างกายเหล่านี้จัดเป็น “ปรโตโมหะ”ที่แม้จะแปลว่าเสียงจากผู้อื่นก็จริง แต่มีนัยครอบคลุมสภาพแวดล้อมอื่นๆ เช่น รูป กลิ่น รส สิ่งสัมผัสที่รับรู้ผ่านทางตา จมูก ลิ้น กายด้วย เช่น รูปร่าง สี สันฐาน ภูมิประเทศ สิ่งประดิษฐ์อันเป็นศิลปกรรม ประติมากรรม หรือจิตรกรรม สื่อต่าง ๆ ที่รับรู้เหล่านี้ มีอิทธิพลต่อบุคคลมากโดยเฉพาะผู้มีราคะจริตและสัทธาจริต มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ดังแสดงมาแล้ว ย่อมมีส่วนสำคัญ

อย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดศรัทธาและปสาทะ ท้ายที่สุดนำไปสู่โยนิโสมนสิการส่วนบุคคลด้านจิตใจก็คือ พระโพธิสัตว์ประกอบด้วยพื้นฐานทางจิต ๔ ส่วนคือ (๑) วิชารู้งังสัจธรรมของชีวิตว่า ชีวิตอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (๒) วิมุตติปล่อยวางไม่ยึดติด (๓) วิสุทธิ ความบริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์มีสละวิสุทธิ คือความบริสุทธิ์แห่งศีล (๔) ฤทธานุภาพเพราะพระโพธิสัตว์มีสมาธิจิตขั้นสูงในระดับโลกียะ ทำให้สามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้เป็นต้น

คำสำคัญ: ชาดก, บารมี, พุทธการกธรรม, พระโพธิสัตว์, แก่นธรรม

Abstract

In this research, the great attempt was purposely made: 1) to explain the Jātaka contents in the form of essay through contemporary language for being easily understood by general people, 2) to propose the Dhamma essences derived from ten perfections and other kinds of Dhamma hiding in the Jātaka through extraction of them from Bodhisattva's conduct and duties, and 3) to propose the ways to solve problems and to develop the present Thai society through Bodhisattva's conduct and duties. This is a documentary research done by the collection and analysis of data from scriptures, text books and academic documents and then the descriptive analysis was also made. The research findings were found as follows: Etymologically, the word '*Jātaka*' basically refers to arisen various stories; it was used as a tool to tell the past Buddha's conduct and duties before His enlightenment wherein ten perfections were greatly cultivated in the different forms of birth and 547 stories were composed of it. Here, the word '*Pāramī*' developed by the Buddha means the arrival at the bank or virtues leading to perfection; this embraces the absolute good whereby the Enlightened One is achieved. The virtues, generosity, for instance, are so named perfection due to bringing greater position to Bodhisattva than other beings. As far as ten perfections are concerned, they are regarded as '*Buddhakāradhamma*' (Dhamma making Buddhahood) comprising of: 1) *Dāna*; generosity, 2) *Sīla*; intention not to do bad action and being disciplined, 3) *Nekkhamma*; renunciation from sensual pleasures, 4) *Paññā*; insight of the world and life, 5) *Viriya*; energy, 6) *Khanti*; patience, 7) *Sacca*; truthfulness, 8) *Adhiṭṭhāna*; self-determination, 9) *Mettā*; loving kindness, and 10) *Upekkhā*; equanimity. It can be said that those ten perfections can be categorized in the order as follows: the first is generosity because it yields a great deal of benefit to the precept and being easier to develop than others, the second is the precept because it brings about a hefty of advantages to generosity, the third is renunciation because it gives uncountable benefit to the precept, the fourth is wisdom because it gives rise to the greatest benefit to the renunciation, the fifth is energy, the forbearance becomes the sixth, the truthfulness becomes the seventh, the resolution

becomes the eighth, the loving kindness becomes the ninth, and the equanimity comes as the tenth respectively because the tremendous benefit in loving kindness is caused by it. The mentioned perfections are by nature classified into three levels; each level holds ten and thereby totally summing up thirty as follows: 1) ten ordinary perfections, 2) ten superior perfections, and 3) ten supreme perfections. In this respect, they implicitly show that such ordinary levels of perfections contain white nature being mixed with black, the superior levels hold white nature without black, and the supreme levels are neither white nor black. With respect to the perfections leading to the success of the ultimate goal, three levels of cultivation need to be gradually fulfilled according to the practitioners' quality: 1) four incalculable periods and great eons of 100,000 are acquired by one who is of innumerable wisdom (*Paññādhikapāramī*), 2) one who is of uncountable faith (*Saddhādhikapāramī*) needs eight incalculable periods and great aeons of 100,000, and 3) one who is of tremendous energy (*Vīriyādhikapāramī*) needs sixteen incalculable periods and great aeons of 100,000. Once perfectly developed, those are conducive to the Enlightened One and by virtue of it the innumerable virtues, the ten supreme intellectual powers of the Buddha being bodily endowed with thirty-two marks of the Great Man and with eighty characteristics, are also caused. The Bodhisattva's position and courtesy are extremely essential in leading the nation. Since the past to the present, one who is endowed with ordinary level of wisdom, morality and leadership cannot lead and effectively solve social problems; such society somehow needs one who possesses Bodhisattva's wisdom, morality and leadership and the Bodhisattva's hospitality by nature comprises in: 1) it goes in this way all the time, 2) it becomes stable enduring to be proven; though it is forced by various situations and factors brining about intractable obstacles wherein evil conduct in thought, word and act is precipitated, yet Bodhisattva's features are no longer changed, though it becomes worldly virtue, yet it becomes stabilized as if it is supramundane. In the matter of leadership, the inseparable basic quality of becoming leadership is of: 1) *Pāramī*; it is caused by the endless cultivation of the perfections, 2) the communicative skill; this basically embraces the systematic arrangement of what one is actually assigned to speak out, of voices, of time and place prior communicating any messages. More importantly, the ability to inspire ones' mind is also required. So far as the solution to various problems goes, it is not only the ordinary level of ability one needs, it is not only a good person being endowed with honesty one should become, but it also requires the perfection level of knowledge of '*Pāramī*'; the superior level of being good like Bodhisattva stands in need and this can be achieved through the development of perfections. In Bodhisattva's stories, two types of inspiration are clearly shown: 1) they are caused by Bodhisattva's good conduct and duties, 2) they are caused by Bodhisattva's bodily and mental features; the Bodhisattva's physical and mental absolute perfections are called thirty-two marks of the

Great Man, the even soles, for instance, he has a beautiful head as if it is fully decorated by face. Apart from these, he is physically endowed with certain qualities called eighty characteristics; his hand's and foot's fingers are beautifully yellow in nature, they become exquisite in orders possessing the aura and radiance illuminating and shining above and over the head. All of these physical qualities are '*Paratoghosa*'; though it means others' utterance, yet it implicitly embraces other environment such as forms, smell, taste, tangible objects being touched through eyes, noses, and tongues including body, colorful corporeality, and places, artificialities derived from sculptures, or paintings, one is very much influenced upon by all of being perceived items particularly one whose intrinsic natures are of lust, faith, thirty-two marks of the Great Man and eighty characteristics. Suffice it to claim that what were already explained are of importance in nature wherein the faith and agreement can be somehow grown and thereby leading to reasoned attention. As regards the mental quality, four kinds of mental potentialities are naturally endowed with: 1) *Vijjā*; he possesses certain knowledge on the reality of life that life is under the law of three common characteristics, impermanent, suffering and non-substantiality, 2) *Vimutti*; he detaches things, 3) *Visuddhi*; Bodhisattva's precepts are purified, and 4) power; since Bodhisattva possesses the high worldly level of concentration then by virtue of that he can exercise various miracle action as he sees fit, for instance.

Keywords: Jātaka, Pāramī, Buddhakāradhamma, Bodhisattva, the Buddhadhamma-Essence

บทนำ

ชาดกคือเรื่องในอดีต ๕๔๗ ชาดกของพระพุทธเจ้าสมัยเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทสบาร์มีหรือบารมี ๑๐ ประการอย่างยิ่งยวดที่บำเพ็ญเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทสบาร์มีนี้เป็นพุทธการกธรรม แปลว่า ธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ดังความเป็นมาว่า “สุเมธดาบสเมื่อได้รับคำพยากรณ์จากพระที่ปึงกร พุทธเจ้าว่า ‘ดาบสนั้นนอนกระทำอภินิหารเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า ความปรารถนาของดาบสนี้จักสำเร็จ ในที่สุด ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป จากนั้นไป ดาบสนี้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตม และพระนคร นามว่ากบิลพัสดุ์จักเป็นที่อยู่อาศัยของเขาในอัฐภาพันนั้น พระเทวีพระนามว่ามายาจักเป็นพระมารดา พระราชาพระนามว่าสุทโธทนะจักเป็นพระบิดา...’” จึงพิจารณาใคร่ครวญถึงพุทธการกธรรมที่พระโพธิสัตว์ ในปางก่อนเคยประพฤติมา ก็เห็นทานบารมีเป็นข้อที่ ๑ ไปจนถึงอุเบกขาบารมีเป็นข้อที่ ๑๐ จึงกล่าวเตือน ตนว่า ‘สุเมธบัณฑิต จำเดิมแต่นี้ไป เจ้าควรบำเพ็ญทานบารมีเป็นข้อที่ ๑ เจ้าต้องไม่เห็นแก่ทรัพย์ ยศ บุตร ภรรยา หรืออวัยวะใหญ่น้อย บริจาคทุกอย่างเท่าที่ปรารถนาแก่യാจ...’” สุเมธบัณฑิต จำเดิมแต่นี้ไป

เจ้าควรบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ควรเป็นผู้มีอารมณ์เป็นกลาง ทั้งในความสุข ทั้งในความทุกข์ เจ้าต้องมีอารมณ์เป็นกลางในความสุขและความทุกข์ เหมือนแผ่นดิน...”

เนื้อหาของ “ชาตก” อยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๕ คัมภีร์ย่อยของคัมภีร์ขุททกนิกาย จัดหมวดหมู่เนื้อหาเป็นนิบาต โดยนำชาตกที่มีคาถาเท่ากันมารวมไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ชาตกที่มี ๑ คาถาเรียกว่า เอกกนิบาต ที่มี ๒ คาถาเรียกว่า ทูกนิบาต ที่มี ๑๓ คาถาเรียกว่า เตรสกนิบาต ที่มีมากกว่า ๑๓ เรียกว่า ปกิณณกนิบาต ที่มี ๒๐ คาถาขึ้นไปเรียกว่า วิสดีนิบาต ที่มี ๓๐ คาถาขึ้นไปเรียกว่า ติงสนิบาต ที่มี ๔๐ คาถาขึ้นไปเรียกว่า จัตตาสินีนิบาต มีชาตกรวมทั้งสิ้น ๕๔๗ ชาตก ชาตกทั้งหมดเป็นอดีตนิทาน(เหตุการณ์ในอดีต)ที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงโดยสรุป เนื้อหาอยู่ในรูปของคาถา(ร้อยกรอง) มีเนื้อหาเกี่ยวกับคติธรรม เหตุการณ์ บุคคล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในยุคต่อมา พระอรรถกถาจารย์นำเอาคาถาชาตกเหล่านั้นมาอธิบายเพิ่มเติมพร้อมทั้งยกนิทาน(เรื่อง)มาประกอบเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น การศึกษาชาตกให้เข้าใจจึงต้องอ่านคัมภีร์อรรถกถาประกอบด้วย เช่น อปฺปนฺนชาตก เนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎก(ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้) เป็นเพียงข้อความคาถาสั้น ๆ ว่า “คนฉลาดพวกหนึ่งกล่าวฐานะที่ไม่ผิตนักคาคะเนทั้งหลายกล่าวฐานะที่ ๒ ผู้มีปัญญารู้จักฐานะที่ไม่ผิตและฐานะที่ผิตนั้นแล้วควรถือฐานะที่ไม่ผิตไว้เถิด” เนื้อหาชาตกนี้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นบทร้อยกรองโดยย่อ พระอรรถกถาจารย์ได้แต่งข้อความอธิบายเพิ่มเติม โดยกล่าวถึงมูลเหตุจูงใจที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงชาตกนี้ เพราะปรารถนาพ้อคำเกวียน ๒ สอง คนหนึ่งปฏิบัติผิด อีกคนหนึ่งปฏิบัติถูก เรื่องมีอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ้อคำเกวียน เป็นคนฉลาด เดินทางไปค้าขายพร้อมกับหัวหน้าพ้อคำเกวียนอีกกลุ่มหนึ่งผู้ไม่ฉลาด พ้อคำเกวียนผู้ไม่ฉลาดพาคณะเดินทางล่วงหน้าไปก่อน ตอนเดินทางผ่านทะเลทราย ขนสัมภาระหนักโดยเฉพาะภาชนะใส่น้ำ รู้สึกเหนื่อยอ่อน ยักษ์ตนหนึ่งเห็นเป็นโอกาสที่จะกินคนเหล่านี้ จึงแปลงร่างเป็นคนทำที่เดินสวนทางมา มีเนื้อตัวเปียกปอนบอกว่า “ทางข้างหน้าฝนตกหนัก มีน้ำมาก ไม่ต้องนำน้ำไปให้เหนื่อย” ซึ่งความจริงไม่มีฝนตก น้ำก็ไม่มี คนเหล่านี้หลงเชื่อยักษ์ พวกกันทั้งนี้ พ้อเดินทางผ่านทะเลทราย ไม่มีน้ำดื่มก็อ่อนแรงถูกยักษ์จับกินจนหมด พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นหัวหน้าพ้อคำเกวียน เดินทางไปที่หลัง รู้ทันอุบายของยักษ์ กำชับคณะผู้ติดตามไม่ให้ทิ้งน้ำ จึงพาบริวารของตนรอดพ้นอันตราย เดินทางไปค้าขายและกลับถึงบ้านโดยปลอดภัย

ความจริง ชาตกเป็นเรื่องเก่ามีมาก่อนพุทธกาล(ก่อนสมัยพระโคตมพุทธเจ้าหรือพระศากยมนี พุทธเจ้า)หลายพันปี เนื้อหาบางชาตกอาจเป็นการเล่าเหตุการณ์บ้านเมืองสมัยโบราณก่อนพุทธกาล เช่น เรื่องที่ชาวกุมาร เนื้อหาเหมือนเป็นประวัติศาสตร์แต่มุ่งแสดงหลักธรรมความเป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่ล่วงละเมิดคำสั่งสอนของบิดามารดา ความไม่อาฆาต ความรู้จักให้อภัยแก่กันและกัน เนื้อหาบางชาตกอาจเป็นนิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ สมัยโบราณ จะเห็นได้ว่ามีนิทานชาตกหลายเรื่องที่มีเนื้อหาตรงกับนิทานอีสป เช่น สุวณฺณหังสชาตก ที่บอกว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์มีขนเป็นทองคำ เนื้อหา

บางชาดกอาจเป็นสุภาษิตสอนใจเกี่ยวกับการคบกัน เช่นในทิวาหนชาดก พระเจ้าทิวาหนะตรัสถาม พระโพธิสัตว์ว่า “ในกาลก่อน มะม่วงนี้มีผิวสวย กลิ่นหอม รสอร่อย ได้รับการบำรุงเหมือนเดิม เพราะเหตุไร จึงกลับกลายเป็นมะม่วงที่มีรสขมไป” อามตย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์กราบทูลตอบว่า “ข้าแต่พระเจ้าทิวาหนะ มะม่วงของพระองค์มีต้นสะเดาล้อมรอบ รากกับรากเกี่ยวพันกัน กิ่งกับกิ่งประสานกัน เพราะการเกี่ยวข้อกับต้นไม่มีรสขมไม่น่าพอใจนั้น มะม่วงต้นนี้จึงกลายเป็นมะม่วงที่มีรสขมไป” บางชาดกแสดงถึงภูมิปัญญาของพระโพธิสัตว์ซึ่งแสดงถึงความเฉียบคมแห่งวิจารณ์ญาณ เช่นความตอนหนึ่งว่า “พระเจ้าวิเทราชให้นำกะโหลกศีรษะหญิงและชายมาส่งไปให้ชาวบ้านพิสูจน์ว่า กะโหลกศีรษะไหนเป็นหญิงและกะโหลกศีรษะไหนเป็นชาย ถ้าชาวบ้านไม่รู้จะถูกปรับสินไหม ๑,๐๐๐ กหาปณะ ชาวบ้านไม่รู้จึงไปถามมโหสถโพธิสัตว์ ท่านมโหสถพิจารณาแล้วก็รู้ทันทีว่า กะโหลกศีรษะที่มีรอยหยักกะโหลกเล็กและค่อนข้างละเอียดเป็นหญิงและกะโหลกศีรษะใหญ่และหยาบเป็นชาย”

ปัญหาการวิจัยหรือประเด็นที่น่าสนใจที่ควรทำวิจัยก็คือ ในชาดกทั้งหมด ว่าด้วยเรื่องการทำเพณียบารมี ๑๐ ในลักษณะต่างๆ แสดงถึงสภาพของสังคมยุคนั้นๆ พร้อมกันนั้นก็แสดงจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ในการบริหารจัดการตัวเอง บริหารจัดการสังคม วิธีการแก้ปัญหาแต่ละกรณีเป็นต้น นอกจากนี้ ในชาดกเหล่านั้น ไม่ได้มีแต่เรื่องการทำเพณียบารมี ๑๐ เท่านั้น แต่ยังมีข้อธรรมอื่นๆ ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม จิตวิทยาเป็นต้นแฝงอยู่ในบทบาทของตัวละครในชาดกเรื่องนั้นๆ แต่เนื่องจากมีรายละเอียดมาก ไม่สะดวกต่อการอ่านทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาค้นคว้าโดยละเอียดแล้วจัดวรรคตอน สรุปประเด็นสำคัญและจัดระบบข้อมูลให้กระชับโดยภาษาร่วมสมัยเหมาะแก่การศึกษาของคนทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ควรมีการถอดบทเรียนจากบทบาทของตัวละครในชาดกเหล่านั้น นำเสนอตัวอย่างแห่งความสำเร็จให้เอาเป็นแบบอย่างหรือบางกรณีก็เป็นตัวอย่างแห่งความล้มเหลวซึ่งจะเป็นอุทาหรณ์ไม่ให้เอาเป็นแบบอย่าง ที่สำคัญคือชาดกเป็นเรื่องที่แสดงตัวอย่างแห่งความสำเร็จ เป็นแนวปฏิบัติที่ดีด้านการสร้างคุณธรรมจริยธรรมตามหลักการว่า “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” ซึ่งสามารถสร้างแรงบันดาลใจในละชั่วทำดีให้แก่อนุชนคนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่ออธิบายเนื้อหาของชาดกในรูปแบบความเรียงด้วยสำนวนภาษาที่ง่ายต่อการอ่านทำความเข้าใจและเป็นภาษาร่วมสมัยมีความน่าสนใจสำหรับคนทั่วไป
- ๒) เพื่อนำเสนอแก่นธรรมจากทศบารมีและหลักธรรมอื่นๆ ที่แฝงอยู่ในชาดกโดยการถอดบทเรียนจากจริยวัตรของพระโพธิสัตว์
- ๓) เพื่อนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมไทยปัจจุบันโดยอาศัยแนวทางที่ปรากฏในจริยวัตรของพระโพธิสัตว์

ผลการวิจัย

คำว่า “ชาตก” มาจากคำบาลีว่า “ชาตก” แปลว่า เรื่องที่พระองค์แปลง หรือกล่าวถึงจริยาที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นเครื่องมือสำหรับเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วเกี่ยวกับจริยา(ความประพฤติ)ของพระพุทธเจ้าในครั้งอดีตชาติก่อนที่จะตรัสรู้ เป็นพระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิด ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ต่างบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมาบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย ดังนั้นชาตก คือเครื่องเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งทรงบำเพ็ญทสภารมีหรือบารมี ๑๐ ประการ ในพระชาติ ชาตกมีจำนวน ๕๔๗ เรื่อง(แต่คนไทยมักพูดกันว่าพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ) ซึ่งหมายถึงว่าพระโคตมพุทธเจ้า(พระศากยมนีพุทธเจ้า)ก่อนที่จะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ดำรงฐานะและบทบาทของพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทสภารมีเป็นเวลา ๕๔๗ ชาติ

คำว่า “บารมี” (ซึ่งพระโพธิสัตว์บำเพ็ญเป็นเวลา ๕๔๗ ชาติ)แปลว่า ถึงฝั่ง ธรรมเครื่องถึงซึ่งฝั่งคุณความดีที่สมบูรณ์ ภาษาอังกฤษจึงนิยมใช้คำว่า “Perfection” แปลว่า ความสมบูรณ์ หมายถึงคุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาที่ทำให้ยิ่งใหญ่ซึ่งจะส่งผลให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ คุณธรรมมีทานเป็นต้นที่ชื่อว่าบารมีก็เพราะทำให้ฐานะของพระโพธิสัตว์ยอดเยี่ยมกว่าสัตว์ทั้งหลาย ช่วยขัดเกลากิเลส ตัณหาคุณความดีไว้ในตนยิ่ง ๆ ขึ้นไป ยึดสัตว์ทั้งหลายให้ดำเนินตามคุณความดี พร้อมกันนั้นก็เสริมภาวะผู้นำให้แก่พระโพธิสัตว์ในการทำหน้าที่ช่วยเหลือสัตว์โลก ทสภารมีหรือบารมี ๑๐ ประการนั้นจัดลำดับดังนี้ ทานเป็นข้อที่ ๑ เพราะมีอุปการะมากแก่ศีลและบำเพ็ญได้ง่ายกว่า ศีลเป็นข้อที่ ๒ เพราะทำให้ทานมีผลมามีอานิสงส์มาก เนกขัมมะเป็นข้อที่ ๓ เพราะทำให้ศีลมีผลมามีอานิสงส์มาก ปัญญาเป็นข้อที่ ๔ เพราะทำให้เนกขัมมะมีผลมามีอานิสงส์มาก วิริยะเป็นข้อที่ ๕ ขันติเป็นข้อที่ ๖ สัจจะเป็นข้อที่ ๗ อธิษฐานเป็นข้อที่ ๘ เมตตาเป็นข้อที่ ๙ และอุเบกขาเป็นข้อที่ ๑๐ เพราะทำให้เมตตา มีผลมามีอานิสงส์มาก

บารมีจำแนกเป็น ๓ ระดับ ระดับละ ๑๐ รวมเป็น ๓๐ ประการคือ (๑) บารมี ๑๐ (๒) อุปบารมี ๑๐ (๓) ปรมัตถบารมี ๑๐ นัย ก็คือ ระดับบารมีเป็นธรรมชาติด้วยธรรมดำ ระดับอุปบารมีเป็นธรรมชาติไม่เจือด้วยธรรมดำ ระดับปรมัตถบารมีเป็นธรรมไม่ขาวไม่ดำ บารมีทั้งหลายที่จะให้สำเร็จประโยชน์สูงสุดคือบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณนั้น กำหนดระยะเวลาบำเพ็ญ ๓ ระดับตามคุณสมบัติของผู้บำเพ็ญดังนี้ (๑) ผู้มากด้วยปัญญา(ปัญญาธิกบารมี)ใช้เวลา ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์ (๒)ผู้มากด้วยศรัทธา(ศรัทธาธิกบารมี) ใช้เวลา ๘ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์ (๓)ผู้มากด้วยวิริยะ(วิริยาธิกบารมี)ใช้เวลา ๑๖ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ มหากัลป์ บารมีทั้งหลายที่บำเพ็ญสมบูรณ์บริบูรณ์ย่อมให้ผลคือความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีสิริคือธรรมกายอันประกอบด้วยคุณธรรมมหาศาลประมาณมิได้มีทสพลญาณเป็นต้น มีพระรูปกายประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐

ทสขามีจัดเป็นพุทธการธรรม(ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทเจ้า)คือ (๑) ทาน การให้ (๒) ศีล งดเว้น ทำชั่วและมีระเบียบวินัย (๓) เนกขัมมะ หลีกจากกามารมณ์ (๔) ปัญญา ความรอบรู้โลกและชีวิต (๕) วิริยะ ความเพียร (๖) ขันติ ความอดทน (๗) สัจจะ ความจริงใจจริงจังและจริงการ (๘) อธิษฐานะ ความมั่น แน่วแน่ (๙) เมตตา ความรัก (๑๐) อุเบกขา ความเที่ยงธรรมเป็นกลาง ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีทั้ง ความเป็นคุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักการทำความดีของผู้ตั้งปณิธานที่จะเป็น พระโพธิสัตว์เพื่อให้บรรลุความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุที่ทสขามีต่อประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐานะ เมตตา และอุเบกขา ก็เพราะว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ได้ศึกษาวิจัยและปฏิบัติมาแล้วอย่างรอบด้านจึงได้ข้อสรุปตรงกันว่า ธรรม ๑๐ ประการหรือทสขามี นี้แหละคือพุทธการธรรม(ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทเจ้า) คนมีทานประจำใจ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่คิด จะเอามีแต่จะให้นั้น คนมีทานประจำใจเช่นนี้ย่อมทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง ถ้าคิดแต่จะให้ได้โดยไม่มีเงื่อนไข ก็สามารถทำงานใหญ่ได้ทุกอย่าง พระโพธิสัตว์พร้อมที่จะให้โดยไม่มีเงื่อนไขอยู่แล้ว คนมีศีลทั้งในส่วนที่ จริยธรรมเช่นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีลจำนวนมากกว่านี้ ทั้งในส่วนการจัดระเบียบตัวเองให้เรียบร้อย ด้านกายและวาจา(อินทริยสังวร) ทั้งในส่วนการประกอบอาชีพสุจริตและยุติธรรม(อาชีวนปาริสุทธิ) ทั้งใน ส่วนการจัดระเบียบใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภค(ปัจเจกสันนิสสิตะ) เมื่อมีความเรียบร้อยครบ ๔ ด้านนี้ (จตุปาริสุทธิศีล)ก็พร้อมที่จะทำการได้ เมื่อสำรวจดูตัวเองอย่างถ้วนถี่แล้วก็ไม่มีข้อเสียหยาที่จะตำหนิ ตัวเอง ทำให้เกิดความมั่นใจพร้อมที่จะทำงานใหญ่ คนอื่นก็ไม่เห็นข้อเสียหยาในคนที่มศีลนั้น ทำให้ทุกคน ศรัทธาและเลื่อมใสคนที่มเนกขัมมะ(หลีกออกจากกาม-บวชใจ)เป็นเจ้าเรือนนั้น ย่อมมีใจปลอดโปร่ง ไม่ยึดมั่นถือมั่นกามคุณ กามารมณ์(อารมณ์หรือสิ่งที่น่าใคร่น่าพอใจ)ทั้งหลายไม่มารบกวนจิตใจ ทำใหุ้่นวาย รำคาญใจ เมื่อจิตเป็นอิสระจากกามเช่นนี้ ชีวิตย่อมมีแต่ความเบาสบาย เทียบสัจจจาริกได้อย่างไร้ข้อกังวล จิตใจกว้างเหมือนท้องนภาอากาศ เย็นเหมือนน้ำในมหาสมุทร หนักแน่นเหมือนแผ่นดิน และอ่อนควรแก่การใช้ คิดการงานเหมือนกระสอบหนังแมว คนมีจิตใจเช่นนี้ย่อมพร้อมที่จะทำการใหญ่คนมีปัญญามองชีวิตของ ตัวเองทะลุปรุโปร่ง มองชีวิตของคนอื่นทะลุปรุโปร่งทั้งในอดีตชาติ อนาคตชาติ และปัจจุบันชาติ และมอง ปรากฏการณ์ภายนอกได้รอบด้าน เชื่อมโยงเหตุเข้าด้วยกันได้ทั้งหมด โยงจากผลไปหาเหตุได้ โยงจากเหตุ มาผลได้ คนเช่นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่ได้ทุกอย่างคนมีวิริยะความเพียร มีความกล้าแกร่งไม่ท้อถอยใน การประกอบกิจ มองภาระหน้าที่ทั้งยากและง่ายเท่าเทียมกันคือต้องรับผิดชอบทำให้สำเร็จ มองภาระหน้าที่ ทั้งเล็กและใหญ่เท่าเทียมกันคือต้องจัดการให้สำเร็จเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก การดำเนินชีวิตทั้งหมด คืองานเพื่อชาวโลกเท่านั้น จึงไม่มีความเหน็ดเหนื่อยในการทำงาน งานคือชีวิต ชีวิตคืองาน ลมหายใจคือ งาน และงานคือลมหายใจ อุปนิสัยมีแต่ความกล้าแกร่งไม่ย่อท้อถอย คนมีวิริยะเช่นนี้ย่อมพร้อมที่จะ ทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง คนมีขันติเป็นเจ้าเรือน(มีขันติประจำใจ) อดทนความเจ็บปวดทรมานทางกายและความทุกข์ ทางใจ อดทนต่อความยากลำบากทางกายและทางใจ เช่น เกิดอุบัติเหตุร่างกายถูกกระทบได้รับบาดเจ็บ

ก็ไม่ร้องโอดโอยเกินเหตุ เกิดโทสะขึ้นเพราะเหตุปัจจัยบางอย่างก็ไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราดจนเสียทรง
 อากาศร้อนหรือหนาวก็ไม่แสดงอาการร้อนหรือหนาวเกินเหตุ ใช้ขันติธรรมอดทน อดกลั้น และอดออมไว้
 ไม่ให้ปรากฏเป็นที่สังเกตเกินไป คนมีขันติธรรมเช่นนี้ย่อมพร้อมที่จะทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง คนมีสัจจะเป็น
 เจ้าเรือน มีสัจจะเป็นจริง มีความจริงใจคือซื่อสัตย์สุจริต จริจวาจาคือพูดจริงทำจริง ทำตามที่พูดและพูดตาม
 ที่ทำ เปล่งวาจา ดำเนินจิตใจก็ซื่อสัตย์เที่ยงธรรม ด้านวาจาก็จริงใจเพราะเป็นประโยชน์ ด้านการกระทำก็สำเร็จ
 ตามนโยบายวัตถุประสงค์ทุกประการ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นแก่คนทั่วไป คนมีสัจจะเช่นนี้ย่อมสามารถ
 ทำการใหญ่ได้ทุกอย่าง คนมีอธิษฐานะคือมั่นคงแน่วแน่ต่อจุดหมายไม่หวั่นไหวแม้มีภัยหรือปัญหาอุปสรรค
 มาขัดขวาง ยึดมั่นต่อเป้าหมายไม่คลอนแคลน กาลผ่านไปนานเท่าใดก็ยังคงมุ่งมั่นตามเส้นทางเดินไปสู่
 จุดหมายอย่างนั้น คนมีอธิษฐานะมั่นคงเหมือนเสาระเนียดและภูเขาศิลาแท่งที่บ่มมั่นพร้อมที่จะทำการ
 ใหญ่สำเร็จได้ทั้งหมดคนมีเมตตาเป็นเจ้าเรือน มีความรักสัตว์โลกทุกชนิดโดยไม่แบ่งแยก ไม่มีเงื่อนไขใน
 ความรัก แม่เมตตาอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความอึดอัดขัดเคืองแม้ประสบโลกธรรมอนิฏฐารมณ์(สิ่งที่ไม่น่าพอใจ)
 มีน้ำใจเอื้อเฟื้อห่วงหาอาทรตลอดเวลา ให้ความรักเท่าเทียมกันทั้งแก่ญาติสนิทมิตรสหายและคนที่เป็นศัตรู
 คนมีเมตตาเช่นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่ได้ สุดท้าย คนมีอุเบกขาเป็นเจ้าเรือน คอยสอดส่องสังเกตการณ์
 ไกล่ชิดเป็นกัลยาณมิตรในยามฉุกเฉิน วางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงไปตามกิเลสมีความพอใจเป็นต้น หรือ
 ปล่อยให้วิถีชีวิตของสัตว์โลกเป็นไปตามกรรมที่ได้กระทำไว้โดยแม่เมตตาและกรุณาให้สัตว์เหล่านั้น
 เกิดสัมมาทิฐิกลับตัวกลับใจเปลี่ยนชั่วเป็นดีและมีวิริยะอุตสาหะที่จะสร้างคุณความดีในอนาคตอันไกล
 คนมีอุเบกขาเช่นนี้ย่อมสามารถทำการใหญ่สำเร็จได้ทุกอย่างเหล่านี้เป็นอริยาศัยพระโพธิสัตว์ที่มีความ
 สมบูรณ์ครบถ้วนทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำชาวโลกได้

วัฒนธรรมสร้างอริยาศัยพระโพธิสัตว์สำหรับผู้นำในสังคมไทยมีมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ในสมัย
 สุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๙๒-๑๘๘๑=๑๘๘๙ ปี) ในยุคแรกใช้ระบบพ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์จึงมีพระนาม
 ขึ้นต้นด้วยคำว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง ในยุคหลังที่รับเอาพระพุทธศาสนา
 มาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ใช้ระบบธรรมราชา พระนามของพระมหากษัตริย์จึงมีคำว่า “ธรรม”
 รวมอยู่ด้วย เช่น พระมหาธรรมราชาที่ ๑(ลิไทย) พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไทย) เป็นเครื่องแสดงว่า
 พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทศบารมี ทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ดำรงสถานะเหมือนเป็น
 พระโพธิสัตว์ เป็นผู้นำทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เป็นที่พึ่งพำนักของอาณาประชาราษฎร์

ในสมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐=๔๑๗ ปี) ระบบธรรมราชายังคงได้รับการสืบทอดจากสมัย
 สุโขทัย ในขณะเดียวกันก็มีระบบเทวราชา(ลัทธิเทวราช)เข้ามามีบทบาทในการปกครองด้วย คงเนื่อง
 ด้วยศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตมากขึ้น พระนามของพระมหากษัตริย์จึงมีคำว่า
 “ธรรม” บ้าง คำว่า “อิศวร(หมายถึงพระอิศวรหรือพระอินทร์)” บ้าง คำว่า “ราม(หมายถึงพระรามซึ่งเป็น
 อวตารปางที่ ๗ ของพระนารายณ์)” บ้าง คำว่า “นารายณ์” บ้าง คำว่า “โลกนาถ(หมายถึงพระพุทธเจ้า

ผู้เป็นที่พึ่งของโลก)” บ้าง รวมอยู่ด้วย เช่น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑(พระเจ้าอู่ทอง) สมเด็จพระรามาศวร สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งก็นับเช่นเดียวกันว่า พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทศบารมี ทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ดำรงสถานะเหมือนเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้นำทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เป็นที่พึ่งพำนักของอาณาประชาราษฎร์ทั้งที่เป็นพุทธศาสนิกชนและศาสนิกของศาสนาอื่น หลักสำคัญอยู่ที่การสร้างและดำรงฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งในขณะปัจจุบันก็ดำรงฐานะสูงส่งเป็นคนดีเหนือคนดีทั่วไป บำเพ็ญคุณธรรมจริยธรรมขั้นสูงคือทศบารมี ทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ในอนาคตอันไกลโพ้นหลังจากสวรรคตแล้วก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บางยุคสมัยจึงมีการถวายสมณนามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” สำหรับพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว เช่น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ปราสาททอง(สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้รับสมณนามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” ฐานะและอัยยาศัยพระโพธิสัตว์จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการนำสังคมประเทศชาติตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันเฉพาะสังคมปัจจุบัน ฐานะและอัยยาศัยพระโพธิสัตว์ยิ่งจะต้องสร้างและทำให้ปรากฏชัดยิ่งกว่าครั้งอดีตเป็นสองถึงสามเท่า ก็เนื่องจากจำนวนคนมากขึ้น ความก้าวหน้าทางวิทยาการใหม่ ๆ มีมากขึ้น สภาพของสังคมซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาและสาเหตุของปัญหาสังคมมีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น คนที่มีภูมิปัญญาดีระดับธรรมดา มีคุณธรรมจริยธรรมระดับธรรมดา มีภาวะผู้นำระดับธรรมดาไม่สามารถนำพาสังคมและแก้ปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยคนที่มีภูมิปัญญาพระโพธิสัตว์ มีคุณธรรมจริยธรรมพระโพธิสัตว์ และมีภาวะผู้นำแบบพระโพธิสัตว์จึงจะทำได้ อัยยาศัยพระโพธิสัตว์ดังกล่าวนี้มีลักษณะ (๑) เป็นไปอย่างนี้ทุกที่ตลอดเวลา (๒) ยั่งยืนต่อการพิสูจน์ นั่นคือแม้จะมีเหตุการณ์หรือปัจจัยทั้งหลายมาบีบคั้นเป็นอุปสรรคให้เกิดขึ้นมโนทุจริต(ประพฤติชั่วทางใจ) เกิดวจีทุจริต(ประพฤติชั่วทางวาจา) และเกิดกายทุจริต(ประพฤติชั่วทางกาย) อัยยาศัยพระโพธิสัตว์นี้ก็ยังดำรงมั่นไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอื่น เป็นคุณธรรมจริยธรรมแม้จะเป็นโลกียะก็ยังถาวรตั้งมั่นเหมือนกับโลกุตระ อันคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้นำที่ถือว่ามีความภาวะผู้นำก็คือ (๑) บารมี ซึ่งก็คือเกิดจากการบำเพ็ญบารมีต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนี้เอง คำว่า “บารมี” ในความเข้าใจของสังคมชาวบ้านเมื่อนับบางส่วนจะตรงกับคำว่า “อิทธิพล” แต่หลักการและวิธีการที่จะได้ซึ่งบารมีก็เหมือนกัน คือยึดมั่นกระทำการถือปฏิบัติต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน (๒) ทักษะในการสื่อสาร ซึ่งครอบคลุมการจัดระบบเนื้อหาที่จะพูด การจัดระบบเสียงของตัวเอง การพิจารณากาลและเทศะอย่างถี่ถ้วนก่อนที่จะสื่อสารเรื่องใด ๆ ออกไป และที่สำคัญความสามารถสร้างแรงจูงใจได้ด้วยการสื่อสาร

อัยยาศัยพระโพธิสัตว์นี้เกิดจากการบำเพ็ญทศบารมีเชิงบูรณาการเป็นความดีทำมาต่อเนื่องและใช้เวลาในการทำดีนานทำให้ความดีมากพอและคงทนยั่งยืน ความดีที่ถึงขั้นเรียกว่า “บารมี” นั้น เกิดจากการทำความดีต่อเนื่องยาวนานตามกรอบแห่งคุณธรรมจริยธรรม ๑๐ ประการมีทานเป็นต้น จึงเป็นข้อคิด

ว่า ทำดีที่จะให้ถึงขั้นและก่อดอกออกผลดีได้ต้องทำเป็นวัณธรรม ต้องอยู่ในวิถีชีวิต เป็นกิจวัตร คำว่า “กิจวัตร” หมายถึงทำทุกวัน ไม่ควรทำเพียงเป็นกิจกรรมหรือโครงการเป็นคราวๆ การบำเพ็ญบารมี ก็เช่นเดียวกัน การบำเพ็ญบารมีขณะเวียนว่ายตายเกิดเป็นเวลา ๕๔๗ ชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้ เป็นพระศากยมนิพุทธเจ้านั้นเริ่มนับเฉพาะสมัยที่ได้รับการพยากรณ์(ทำนาย)จากพระทีปังกรพุทธเจ้าเท่านั้น ก่อนหน้าที่จะเข้าเฝ้าพระทีปังกรพุทธเจ้าได้เวียนว่ายตายเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน แหล่งข้อมูลบางแห่ง บอกว่า ผู้ประสงค์จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านับเฉพาะช่วงที่ปรารถนาอยู่ในใจใช้เวลา ดังนี้ (๑) ผู้มาก ด้วยปัญญา-ปัญญาธิกะ ใช้เวลา ๗ อสงไขย (๒) ผู้มากด้วยศรัทธา-ศรัทธาธิกะใช้เวลา ๑๔ อสงไขย (๓) ผู้มาก ด้วยความเพียร-วิริยาธิกะใช้เวลา ๒๘ อสงไขย จากนั้นก็มาถึงช่วงเวลาที่แปลง(กล่าว)วาจาต่อหน้า พระพุทธเจ้าโดย (๑) ผู้มากด้วยปัญญา-ปัญญาธิกะใช้เวลา ๙ อสงไขย (๒) ผู้มากด้วยศรัทธา-ศรัทธาธิกะ ใช้เวลา ๑๘ อสงไขย (๓) ผู้มากด้วยความเพียร-วิริยาธิกะใช้เวลา ๓๖ อสงไขย

บทเรียนจากจริยวัตรพระโพธิสัตว์เพื่อสร้างวัณธรรมแห่งการทำความดีด้วยกัมมสัทธา ก็คือ ผู้ตั้งปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีได้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานก็เพราะกัมมสัทธา คือ เชื่อกรรม แม้จะผ่านการเวียนว่ายตายเกิดก่อนที่จะได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่ ก็นับชาติไม่ถ้วน เมื่อได้รับการพยากรณ์แล้วก็เวียนว่ายตายเกิด ๕๔๗ ชาติ บำเพ็ญบารมี กล่าวโดยนัย ของกรรมก็คือทำความดีกาย(กายกรรมอันเป็นกุศล) ทางวาจา(วจีกรรมอันเป็นกุศล) และทางใจ(มโนกรรม อันเป็นกุศล) กัมมสัทธาของพระโพธิสัตว์เป็นอจลสัทธา(ศรัทธาคือความเชื่อไม่หวั่นไหว)จริงๆ กรรม บางอย่างให้ผลเร็ว กรรมบางอย่างให้ผลช้า กรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ กรรมบางอย่างให้ผลในชาติและ ชาติต่อไป พระโพธิสัตว์ไม่ได้นึกถึงผลของกรรมดีที่จะได้รับ ไม่เฝ้าหวังผลกรรมดีที่จะเกิดขึ้น แต่ตั้ง กุศลเจตนาบำเพ็ญบารมีช่วยเหลือสัตว์โลก สะสมกรรมดีอย่างต่อเนื่อง โดยเชื่อมั่นอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า กรรมดีที่ได้กระทำนั้น ย่อมให้ผลดีแน่นอนทั้งแก่ตัวเองและแก่สัตว์โลกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธด้วย

เมื่อเทียบจริยวัตรของพระโพธิสัตว์กับหลักการ ๓ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใสตามหลัก พระพุทธศาสนาแล้วเป็นอย่างไร ? บุคคลบางคนเมื่อกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีตามจริยวัตรของ พระโพธิสัตว์แล้วเข้าใจว่า เป็นเรื่องยากเกินไปและเกินความจำเป็นสำหรับตัวเองที่ปรารถนาเพียงทรัพย์ สมบัติในชาตินี้และเมื่อตายไปก็ปรารถนาสวรรค์สมบัติ ความจริง การบำเพ็ญบารมีกับหลักการคือ (๑) ไม่ทำชั่ว (๒) ทำดี และ (๓) ทำจิตให้ผ่องใสเป็นเรื่องเดียวกัน ขอให้เริ่มจุดเริ่มต้นของการทำดี ในรูปแบบ ไหนก็ได้ ความดีตามหลักพระพุทธศาสนามี ๕ ลำดับขั้นดังนี้ (๑) กิจกรรม-พิธีกรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล ซึ่งเปรียบการที่บุคคลได้ลาภสักการะและความสรรเสริญเหมือนกับกิ่งและใบของต้นไม้ (๒) ศีล ซึ่งเปรียบ การที่บุคคลรักษาศีลจนสมบูรณ์เหมือนกับสะเก็ดของต้นไม้ (๓) สมาธิ ซึ่งเปรียบการที่บุคคลได้ความสมบูรณ์ แห่งสมาธิเหมือนกับเปลือกของต้นไม้ (๔) ปัญญา ซึ่งเปรียบการที่บุคคลเจริญวิปัสสนาจนทำให้ได้ปัญญา (ญาณทัสสนะ) เหมือนกับกระพี้ของต้นไม้ และ (๕) วิมุตติ ซึ่งเปรียบการที่บุคคลเจริญวิปัสสนาจนทำให้

ได้ญาณทัสสนะมีเจโตวิมุตติเหมือนกับแก่นของต้นไม้^๑ ดังนั้น ขอให้เริ่มจุดเริ่มต้นแห่งการทำดีด้วยกุศลเจตนาอย่างแท้จริง บุคคลก็จะได้รับการพัฒนาไปตามลำดับ ในการบำเพ็ญทานบารมีไม่ต้องกำหนดเป็นทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมีก็ได้ แต่ให้เป็นไปในวิถีชีวิตโดยยึดหลักไม่ทำชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใสซึ่งมีนัยดังกล่าวมาแล้ว เช่น ในการให้ทาน ได้ชื่อว่าทำดี ได้ชื่อว่าบำเพ็ญทานบารมี ในขณะเดียวกันขณะที่ให้ทานเกิดความตระหนี่ขึ้นมาก็ข่มไว้ ชื่อว่าได้บำเพ็ญขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี มีเหตุแทรกซ้อนขึ้นมาขณะให้ทานซึ่งจะทำให้จิตเศร้าหมองก็รักษาอาการนิ่งไว้ ชื่อว่าได้บำเพ็ญอธิษฐานบารมีและอุเบกขาบารมีเป็นต้น

จริยวัตรของพระโพธิสัตว์แท้จริงแล้วก็อยู่บนหลักการ ๓ ดังกล่าวแล้ว และแสดงให้เห็นกระบวนการก็คือ จากหลักการ ๓ พระโพธิสัตว์ก็บำเพ็ญจริยวัตรหรือบำเพ็ญบารมีภายใต้กรอบแห่งวิธีการ ๖ คือ (๑) ไม่กล่าวให้ร้าย-ไม่ว่าร้ายคำเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ (๒) ไม่เบียดเบียน-ไม่ลักทรัพย์ ไม่ฆ่าไม่ทำร้าย และไม่ประพฤติดิฉินในกาม (๓) สำรวมระวังรักษาศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ (๔) รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย (๕) ดำเนินชีวิตอย่างสงบร่มเย็น (๖) ปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง และท้ายที่สุดก็นำไปสู่อุดมการณ์ ๔ คือ (๑) สังคมอุดมด้วยขันติธรรม (๒) สังคมมีความสงบร่มเย็น (๓) สังคมเกษมปลอดภัย (๔) สังคมไร้การเบียดเบียนกัน

บทเรียนจากชาดกจะแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความดีในสังคมไทยได้อย่างไร ? ปัญหาสังคมปัจจุบันแตกต่างจากอดีตอยู่ ๔ อย่าง คือ (๑) ปริมาณของปัญหามีมากกว่าอดีต (๒) ความซับซ้อนของปัญหามีหลายชั้นมากกว่าอดีต (๓) สาเหตุของปัญหามีหลายอย่างมากกว่าอดีต (๔) ปัจจัยแวดล้อมที่ทำให้ปัญหาลูกกลมใหญ่โตมากขึ้น เช่น ช่องทางการสื่อสารที่มีมากกว่าในอดีต การแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ใช่เพียงแต่ใช้ความรู้ความสามารถระดับปกติ ไม่ใช่เพียงแต่คนดีมีความสามารถซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้น แต่ต้องใช้ความรู้ความสามารถระดับ “บารมี” ต้องอาศัยคนดีระดับมากกว่าปกติ “คนดี” ๒ ระดับ คือ (๑) คนดีแบบกัลยาณชน (๒) คนดีแบบพระโพธิสัตว์ การแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมยุคใหม่ต้องอาศัยคนดีระดับที่ ๒ คนดีแบบพระโพธิสัตว์ ซึ่งเกิดจากการทำความดีโดยบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ คำว่า “บารมี” แปลว่า ถึงฝั่งธรรมเครื่องถึงซึ่งฝั่ง หมายถึงคุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาที่ทำให้ยิ่งใหญ่ ซึ่งจะส่งผลให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ปฏิปทาอันยวดยิ่งที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง ประกอบด้วย (๑) ทานบารมี คือมีอุปนิสัยฝักใฝ่ในทาน มีกุศลเจตนาในการให้อยู่ตลอดเวลา ให้อามิสทานบ้าง ธรรมทานบ้างในชีวิตประจำวัน (๒) ศีลบารมี คือ มีอุปนิสัยเรียบร้อยดีงาม มีความสงบเยือกเย็นเป็นปกติ (๓) เนกขัมมบารมี คือ ความดำริที่จะออกจากเครื่องอุปโภคบริโภคที่ทำให้ชีวิตยุ่งเหยิง หรือดำริที่จะออกบวช ในมุมกว้างออกไปครอบคลุมถึงความคิดที่จะปลอดจาก

^๑ ดูรายละเอียด ใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๘-๓๒๒/๓๕๑-๓๕๕.

ความโลภ (๔) ปัญญาบารมี ใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติหรือใช้ปัญญาแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา (๕) วิริยบารมี ใช้วิริยะเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา มีความเพียรพยายามไม่ทอดทิ้ง มีความอดุสาหะแรงกล้าและยังยวดตลอดเวลา (๖) ขันติบารมี ใช้ขันติเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้ขันติ(อดทน อดกลั้น อดออม)แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา มีความอดทน อดกลั้น ความไม่ดุร้าย ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต (๗) สัจจบารมี คือ ดำเนินชีวิต ยึดความจริงใจ จริงวาจา และจริงการเป็นหลัก ไม่ว่าจะทำการใดๆ ที่ไหน เมื่อไรก็ยึดหลักนี้ ใช้สัจจะเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้สัจจะแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา (๘) อธิษฐานบารมี คือ ใช้อธิษฐานธรรมเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้อธิษฐานธรรม(ความมั่นคงแน่วแน่) แก้ปัญหา ปัญญาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือปัญญา สัจจาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือสัจจะ จาคาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือจาคะ อุสมาธิษฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นอุปสมะที่มีอยู่ในจิตใจ อยู่ตลอดเวลา (๙) เมตตาบารมี คือ มีเมตตาธรรมอยู่เนื่องนิตย์ น้อมนึกในใจตลอดเวลาว่า “สพเพ สตฺตา อเวรา โหนตุ อพฺยาปชฺฌา โหนตุ อนินฺชา โหนตุ สุขี อดฺตานํ ปริหรนฺตุ ขอสฺสํทวํปงฺจจเป็นสุข อย่าได้มีเวร ภัยต่อกันและกัน อย่าได้พยายามพองร้ายกัน อย่าได้มีความทุกข์กายใจ ขอให้รักษาตนพ้นจากทุกข์ภัย ทั้งสิ้นเถิด ใช้เมตตาธรรมเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้เมตตาธรรมเป็นหลักในการ แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา โดยมีขันติบารมีเป็นฐาน (๑๐) อุเบกขาบารมี คือ มีท่าทีที่นิ่งเรียบต่อปรากฏการณ์ ไม่เอนเอียง ไม่ปรุงแต่งต่อยอดใช้อุเบกขาเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติหรือใช้อุเบกขา (ความนิ่ง)แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา

จริยวัตรของพระโพธิสัตว์จะช่วยเสริมสร้างโลกทัศน์ใหม่ได้อย่างไร ? โลกทัศน์ใหม่ก็คือการรับรู้ ตีความ และจินตนาการสังคมโดยรอบด้วยมุมมองใหม่ๆ ที่จะนำไปสู่วิคิด ความเชื่อ ทศนคติหรือท่าที ความคิดเห็น และการให้คุณค่าในเชิงบวก เป็นไปเพื่อปลูกเร้าคุณธรรม มีกุศลเจตนาเป็นฐานราก โลกทัศน์ใหม่ก็คือโลกทัศน์แบบพระโพธิสัตว์นั่นเองก็คือเอาสภาพปัจจุบันเป็นฐานเพื่อไปสู่เป้าหมายที่เป็น ไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขที่ยิ่งใหญ่ของมหาชนเป็นหลัก ยึดหลักว่า “จากสภาพปัจจุบัน ทั้งที่เป็นปัญหาและไม่ใช่ปัญหา เราจะก้าวไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นได้อย่างไร” โดยมีทศบารมีเป็นฐานของการ ดำเนินงานทุกเรื่องการสร้างโลกทัศน์ใหม่ภายใต้กรอบทศบารมีก็คือ การใช้อธิษฐานบารมีเป็นฐาน ใช้เมตตาบารมีเป็นธง ใช้ปัญญาบารมีเป็นแผนที่ และใช้ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อุเบกขาบารมีร่วมกันเป็นพลังขับเคลื่อน ดุกรณีพระเจ้าสิบชาติเป็นกรณี ตัวอย่างเช่น โลกทัศน์ใหม่โดยหลักแห่งปัญญาบารมี ก็คือวิถีชีวิตบนโลกทัศน์ใหม่ด้านปัญญาบารมีมี ๓ นัย ประกอบด้วย (๑) วิถีชีวิตที่อยู่บนหลักโยนิโสมนสิการ (๒) วิถีชีวิตที่อยู่บนหลักสัปปุริสธรรม ๗ (๓) วิถีชีวิต ที่อยู่บนหลักสัมมาทิฎฐิ ซึ่งมี ๒ ระดับ คือ โลภียสัมมาทิฎฐิและโลกุตตรสัมมาทิฎฐิ โลภียสัมมาทิฎฐิ

แปลว่า ความเห็นชอบระดับโลกียะหรือโลกีย์ หมายถึงความเห็นรวมไปถึงความเชื่อถือว่า ทานที่ให้แล้ว มีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ทำได้และชั่วมีผลมีวิบาก โลกนี้มี โลกหน้ามีเป็นต้น โดยนัยนี้จึงมีความหมายเท่ากับ “ศรัทธา” ส่วนโลกุตตรสัมมาทิฐิหมายถึงความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ทางนำไปสู่ความดับทุกข์) รวมไปถึงความเห็นขั้น ๕ โดยความเป็นไตรลักษณ์ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นของไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ความเห็นอายตนะ ๑๒ โดยความเป็นไตรลักษณ์ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ซึ่งเป็นของไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง

โลกทัศน์แบบพระโพธิสัตว์และจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจได้อย่างไร ? ตามหลักพระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นแห่งแรงบันดาลใจในการทำความดีมี ๒ อย่างคือ (๑) ปรีโธโสสะ แปลว่าเสียงจากผู้อื่น (๒)โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย ทั้ง ๒อย่างนี้เป็นทางแห่งปัญญาและความดีงามทั้งปวง คำว่า “ปรีโธโสสะ” มีนัยถึงการกระตุ้นชักจูงจากภายนอกให้เกิดแรงบันดาลใจในการทำความดี การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนหาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่นผู้เป็นกัลยาณมิตร รวมถึงการได้เห็นต้นแบบแห่งความดีงาม จากปรีโธโสสะนี้นำไปสู่โยนิโสมนสิการ คือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี รู้จักคิด คิดเป็น คิดดีงาม การมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาสาเหตุ แยกแยะสิ่งนั้น ๆ ให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง“ปรีโธโสสะ” นี้มีนัยกว้างมากครอบคลุมถึงสิ่งมีชีวิตคือคนดีหรือกัลยาณมิตรและสิ่งไม่มีชีวิตคือสภาพแวดล้อมที่ดีงาม ซึ่งก็ถือเป็นกัลยาณมิตรเช่นกัน ดังนั้น ปรีโธโสสะที่ดีงามนำไปสู่โยนิโสมนสิการจึง(จึงนิยมเขียนว่า ปรีโธโสสะ-กัลยาณมิตร)

เรื่องพระโพธิสัตว์ทำให้เกิดแรงบันดาลใจ ๒ ลักษณะคือ (๑) เกิดเพราะจริยาวัตรดีงามของพระโพธิสัตว์ (๒) เกิดเพราะคุณสมบัติด้านกายภาพและจิตภาพของพระโพธิสัตว์ ความสมบูรณ์สูงสุดด้านร่างกายของพระโพธิสัตว์ เรียกว่า มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ เช่น มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน เป็นต้น มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์เป็นที่สุด นอกจากนี้ยังประกอบด้วยคุณสมบัติด้านร่างกายเรียกว่า อนุพยัญชนะ ๘๐ นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลือ้งงาม เป็นต้น มีความวิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลาคือถ้องแฉวงแห่งพระรัศมีอันโชตินาการขึ้นเบื้องบนพระอุตมังกสิโรตม์เป็นที่สุด คุณสมบัติด้านร่างกายเหล่านี้จัดเป็น “ปรีโธโสสะ”ที่แม้จะแปลว่าเสียงจากผู้อื่นก็จริง แต่มีนัยครอบคลุมสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น รูป กลิ่น รส สิ่งสัมผัสที่รับรู้ผ่านทางตา จมูก ลิ้น กายด้วย เช่น รูปร่าง สี สันฐาน ภูมิประเทศ สิ่งประดิษฐ์อันเป็นศิลปกรรม ประติมากรรม หรือจิตรกรรม สื่อต่างๆ ที่รับรู้เหล่านี้ มีอิทธิพลต่อบุคคลมากโดยเฉพาะผู้มีราคะจริต(พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัยหนักไปทางรักสวรั้งงาม)และสัทธาจริต(พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัยหนักไปทางซาบซึ้ง ชื่นชม น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย) มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ดังแสดงมาแล้วย่อมมีส่วนอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิด

ศรัทธาและปสาทะ ท้ายที่สุดนำไปสู่โยนิโสมนสิการส่วนคุณสมบัติด้านจิตใจก็คือพระโพธิสัตว์ประกอบด้วย
พื้นฐานทางจิต ๔ ส่วนคือ (๑) วิชารู้แจ้งสัจธรรมของชีวิตว่า ชีวิตอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์คือไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (๒) วิมุตติปล่อยวางไม่ยึดติด (๓) วิสุทธิ ความบริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์มีสี่วิสุทธิ คือ
ความบริสุทธิ์แห่งศีล (๔) ฤทธานุภาพ เพราะพระโพธิสัตว์มีสมาธิจิตขั้นสูงในระดับโลกียะ ทำให้สามารถ
แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- ญาณวชิระ. ทศชาติ ปณิธานมหาบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร : ทีพีเอ็น เพรส, ๒๕๕๑.
- ประพันธ์ ศุภษร. ๑๑๑ นิทราชาดก. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เนชั่นพริ้นตังเซอร์วิส จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พริ้นตังแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.
- _____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____. พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๘.
- พระวิสุทธิธารามหาเถระ รจนา, พระราชปริยัติโมลี(สมศักดิ์ อุปสโม) พร้อมคณะ ผู้ปริวรรตแปล.
ธาวัตถสังคหปาฐนิสสยะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ. การพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล. กรุงเทพมหานคร :
ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์, ม.ป.ป.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพ-
มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ขาดก ภาค ๑-๑๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระอัมมปัทมฐกถา แปล ภาค ๑-๘. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๐.
- _____. วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๒ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๒ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มหาจุฬาราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ รจนา, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. คัมภีร์ วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑.

สิรินธร. ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.